

Bàn về nhạc sến

Tôi không phải là fan của nhạc sến, nhưng thỉnh thoảng vẫn nghe nhạc sến. Thật ra, tôi thấy rất khó phân biệt đâu là nhạc sến, và đâu là nhạc sang, bởi vì lẫn ranh quá mong manh, nhất là trong bối cảnh âm nhạc Việt Nam. Hôm nay thấy trên báo Sức khỏe và Đời sống, cơ quan ngôn luận của Bộ Y tế, có bài “*Nhạc sến biến dị*” của Vương Tâm bàn về nhạc sến thời trước 1975 ở trong Nam. Chúng ta phải ngạc nhiên một tờ báo y tế của Bộ Y tế lại quan tâm đến ... nhạc sến! Cũng là một bài báo lạ.

Nhưng trước hết, chúng ta cần phải biết “sến” là gì và nhạc sến là loại nhạc nào? Trong bài viết, tác giả không trả lời hai câu hỏi đó. Thay vào đó, tôi để ý đến đoạn như “*Riêng dòng nhạc Sến, những điệu thức Bolero, Ballade... gắn với nội dung lời ca bi lụy, thất tình, đau khổ về số phận trớ trêu của kiếp nghèo, tập trung vào những chia ly và mất mát trong tình yêu. Lời hát náo nức, than vãn cầu mong được bù đắp. Nhạc thì được phát triển giàu chất tự sự lê thê, buồn bã khai thác âm hưởng cổ nhạc theo hướng yếm thế, ru ngủ lòng người tạo nên cảm giác chán chường bế tắc.*”

Tôi thấy một đoạn văn ngắn này có nhiều vấn đề cần phải xem xét lại. Trước hết, tôi không hiểu “điệu thức” là gì. Còn *nhạc* thì làm sao giàu chất tự sự được? Có lẽ tác giả muốn nói đến *ca từ* giàu chất tự sự chăng?

Điều làm tôi ngạc nhiên là tác giả cho rằng nhạc sến khai thác cổ nhạc! Nên nhớ rằng cổ nhạc như vọng cổ viết theo điệu ngũ cung (hò, xự, xang, xê, cống -- tương đương với ngũ hành là kim, mộc, thủy, thổ, hỏa), không phải như loại “tân nhạc” với thể điệu boléro có 7 nốt (do, re, mi, fa, sol, la, si). Mấy năm sau này tôi thấy có nhạc sĩ (như Minh Vy chẳng hạn) có công soạn tân nhạc nhưng mang âm điệu ngũ cung (như ca khúc *Vọng cổ buồn* chẳng hạn), và theo tôi đó là một nỗ lực rất đáng khen và khuyến khích.

Còn tác giả viết nhạc sến là những bài có điệu boléro, ballade, ... chính là lấy từ chữ của một bài viết trên Thanh niên vào năm 2005. Trong bài báo trên tờ *Thanh niên*, tác giả Hà Đình Nguyên viết: “*Chưa có một quy định "chuẩn" nào để phân biệt bản nhạc này thuộc loại "sến", bản kia không "sến" nhưng không biết do đâu mà hầu như tất cả các bản nhạc được sáng tác trước 1975 - nhất là những bản có điệu boléro, rumba, ballade... đều bị quy là nhạc sến (tiếng "sến" được hiểu theo nghĩa dè bủ, mỉa mai, khinh thị...).*”

Nếu những cho rằng chia li và mất mát trong tình yêu là “sến”, thì tôi không biết tác giả có xem nhật ký của Bác sĩ Đặng Thùy Trâm là sến không? Tôi e rằng định nghĩa “sến” của tác giả chưa ổn mấy. Thật vậy, nếu định nghĩa theo nội dung (như *đau khổ về số phận, trớ trêu của kiếp nghèo, những chia ly và mất mát trong tình yêu*) thì tôi nghĩ một số bài “nhạc đỏ” cũng có thể xem là ... sến, vì cũng có những chia li, nhưng trắc trở trong tình yêu, thân phận trong những bài “nhạc cách mạng”.

Điều làm tôi cực kì ngạc nhiên là tác giả liệt kê ca khúc *Giết người trong mộng* của nhạc sĩ Phạm Duy vào hàng nhạc sến! Không hiểu tác giả bài viết có biết qua hay có nghe qua ca khúc này chưa mà nói đó là một bài nhạc sến. Xin nói cho tác giả biết

rằng ca khúc này thật ra là Phạm Duy phổ từ thơ của Hàn Mặc Tử đấy. Trong bài *Hành khất*, thi sĩ Hàn Mặc Tử viết:

*Làm sao giết được người trong mộng
Để trả thù duyên kiếp phụ phàng ?*

và nhạc sĩ tài hoa Phạm Duy lấy hai câu này để viết thành một ca khúc rất hay theo nhịp 4/4. Bài đó rất thịnh hành thời trước 1975. Tôi chưa nghe ai nhận xét rằng đó là một bài nhạc sến cả.

Tưởng cần nhắc lại rằng trước đây cũng có một ông nhạc sĩ trong nước (là con của cụ Nguyễn Xiển) viết rằng ca khúc *Mùa thu chết* của Phạm Duy là xuyên tạc cách mạng tháng 8! Chưa hết, ông nhạc sĩ này còn viết rằng Phạm Duy từng là bộ trưởng văn hóa thời Nguyễn Văn Thiệu! Đúng là “hết ý”. Hình như mấy ông viết mà không chịu tìm hiểu hay làm nghiên cứu về chủ đề mình viết.

Đến đây thì chúng ta cần phải đặt câu hỏi “sến” là gì? Giáo sư Cao Xuân Hạo giải thích nguồn gốc chữ sến như sau: "*Theo tôi, gốc của từ ‘sến’ phải bắt đầu từ chữ ‘sen’ trong nghĩa con sen, là đũa ở, con ở. [...] Từ ‘sen’ đọc trại thành ‘sến’ bởi sự khinh bỉ, là tầng lớp thấp, văn hóa kém. Còn nếu ứng dụng vào văn chương, nghệ thuật thì ám chỉ khẩu vị thấp hèn, ít có giá trị. Bàn riêng về chữ ‘sến’ trong ‘nhạc sến’, tôi nghĩ nghĩa gốc cũng vậy, không thay đổi nhiều lắm*". Có thể xem thêm bài của Hoàng Phủ Ngọc Phan để biết thêm “câu chuyện”.

Báo Thanh Niên viết tiếp: "*[...] Thôi thì, hể loại nhạc nào mà các chị gánh nước mướn, các anh đập xích lô, thợ thuyền (gọi chung là giới bình dân) khoái hát thì... đó là “nhạc sến”!* Thật vậy, chúng ta chưa có một định nghĩa hoàn chỉnh nào để phân định rạch ròi giữa nhạc sến và nhạc sang. Trước năm 1975, người ta ngầm hiểu với nhau rằng “nhạc sến” chỉ những ca khúc “bình dân”, với điệu nhạc như vừa nói trên (boléro, rhumba, ballade, có khi cả slow), lời nhạc đơn giản đi thẳng vào những câu chuyện tình cảm éo le, tình nhân xa nhau (em thì ở “hậu phương”, còn anh ra “tiền tuyến”), hay chuyện cha mẹ không đồng ý cho cưới vì anh nghèo mà em thì giàu sang, v.v...

Theo tôi, nhạc sến có 3 đặc điểm chính như sau: nhạc điệu đơn giản, cách hát thì suýt soát, và lời giản dị. Đặc điểm thứ nhất thì quá rõ ràng, vì phần lớn những bài ca mà người ta cho là sến thường dễ chơi. Chỉ cần một cây guitar là đủ. Còn âm điệu thì chỉ cần một hợp âm cũng đủ, hay nhiều lắm là 3 hợp âm. Thử so sánh bài *Người yêu cô đơn* với bài *Áo anh sút chỉ đường tà* thì thấy bài nào dễ chơi hơn!

Đặc điểm thứ 2 là cách hát thường ngọt ngào, suýt soát, và đau khổ. Không có cách diễn này thì không phải là nhạc sến. Nghe Chế Linh, Thanh Tuyền, Phương Dung, Hoàng Oanh, Thanh Thúy, v.v... thì sẽ thấy đặc tính này. Riêng Thanh Thúy mà ca nhạc của Trúc Phương thì ôi thôi nói mùi mẫn làm sao (và sến nữa)!

Đặc điểm thứ 3 có lẽ là “lợi hại” nhất là lời ca đơn giản, đi thẳng vào vấn đề. Nhạc sến không có những câu triết lí cao siêu, mà toàn là những câu chữ ngay cả anh tài xế xích lô và chị bán hàng cá có thể hiểu được:

*Tại anh đó nên duyên mình dở dang
em nào mộng mơ quyền quý cao sang*

hay

*Một hôm tôi đến tìm em
để từ già lên đường
Gửi lại phố phường
chuyện đôi mình thương mai xa cách ngàn phương
Cuộc đời sương gió,
chiến chinh nơi miền xa qua những vùng xa lạ quá
Quê hương bao la,
những chiều đống quân ven rừng,
gặp hoa trắng ngày xưa thương em nói sao cho vừa*

(bài *Người em xóm đạo*)

Làm sao bảo anh xích lô và chị bán bún mắm hiểu được những câu như sau:

Ta thấy em trong tiền kiếp với mặt trời lẻ loi

hay

Ôm lòng đêm nhìn vầng trăng mới về

*nhớ chân giang hồ
Ôi phù du*

từng tuổi xuân đã già

*một ngày kia đến bờ
đời người như gió qua*

hay

*Từ già hoàng hôn trong mắt em
tôi đi tìm những phố không đèn*

Thật ra, có mấy người gọi là (hay tự xưng là) “trí thức” hiểu được những câu trên? Tôi nghĩ không nhiều đâu. Có thể họ nghĩ rằng họ hiểu, nhưng trong thực tế thì họ không hiểu. Có phải viết ra những câu chữ làm người ta phải vò đầu bứt tóc để suy nghĩ nó có nghĩa là gì là *sang* chăng? Tôi nghi ngờ lắm.

Người ta tưởng rằng phải dùng từ ngữ của Tây, của Tàu thì mới sang, còn nói thẳng như người Nam bộ là ... sến.

Đã có quá nhiều người nói những danh từ sang, những thuật ngữ khoa học, nhưng nếu hỏi thật thì có bao nhiêu người nói những thuật ngữ đó hiểu họ nói cái gì hay hiểu thuật ngữ đó có nghĩa là gì. Kinh nghiệm của tôi cho thấy con số hiểu không

nhiều đầu. Nói đến đây tôi nhớ đến ngày xưa khi học toán, thầy cứ giảng “tuyến tính” và chúng tôi cứ cầm đầu cầm cổ nói “tuyến tính” mà chẳng hiểu nguồn gốc của thuật ngữ này.

Đến khi sang đây, sách tiếng Anh viết rõ ràng là straightline (đường thẳng). Ôi, dễ hiểu làm sao! Đường thẳng thì nói huých tẹt ra là đường thẳng, mắc mớ gì mà nói tuyến tính để làm đầu đầu học trò? Đọc sách *Kính Dịch* của người Việt dịch tôi chẳng hiểu gì, nhưng đọc sách dịch của người Tây phương dịch thì rất dễ hiểu. Nhạc sến có ca từ đơn giản đi thẳng vào vấn đề, và theo tôi xu hướng đó không có gì là có hại cả. Vậy thì xin đừng trách sến nhé!

Trong bài báo trên Sức khỏe và Đời sống, tác giả nói đến ảnh hưởng tiêu cực của nhạc sến như sau: *“Những nỗi đau yếm thế, cô đơn và than vãn trong nghèo túng là màu sắc điển hình cho dòng nhạc Sến đã làm ảnh hưởng tới tâm lý người nghe và làm thui chột những khát vọng lớn lao và hướng tới tương lai.”* Nhưng rất tiếc tôi không thấy tác giả trưng bày bằng chứng cho câu phát biểu này. Theo tôi thì nhạc sến cũng có công làm giàu ngôn ngữ Việt đó chứ. Xin dẫn chứng một vài bài:

*Con đường xưa em đi
vàng lên mái tóc thề
ngõ hồn dăng tãi tề
anh làm thơ vu qui
khách qua đường lắng nghe
chuyện tình ta đã ghi*

(bài *Con đường xưa em đi*)

hay

*chiều nào nâng li bôi
tình vừa mới chấp nối
chia li mà không nói nhau một lời
để rồi bao năm sau
phong sương mòn vai áo
nhớ cổ nhân muốn tìm tị lòng nhau*
(bài *Chuyện đêm mưa*)

cũng có những ca từ trữ tình ra phết đó chứ.

Đoạn này của tác giả làm tôi sợ nhất: *“Các nhà quản lý văn hóa của ta rất cân nhắc trong việc cấp phép cho các ca khúc này được phổ biến ở Việt Nam. Nhưng đây là chỉ cấm đối với các ca sĩ trong nước chứ các chương trình lậu ở hải ngoại hàng ngày vẫn được đưa về.”* Nghe cứ như là thời bao cấp. Câu phát biểu còn hàm ý kiểm soát và quản lí tư tưởng văn nghệ của người dân. Nếu tư tưởng là tự do hoạt động cao quý nhất của con người thì khống chế và kiểm soát tư tưởng là một hành động bỉ ổi nhất, bởi vì hành động đó làm cho người ta trở thành nô lệ (do nô lệ là người mất tự do tư tưởng).

Có lẽ tác giả nghĩ rằng phải kiểm soát định hướng sáng tác, cơ quan tuyên truyền bảo phải thích hoặc ghét cuốn sách nào, khúc nhạc nào, phim nào, thì người dân sẽ

thích hoặc ghét những sách đó, khúc nhạc đó, phim đó. Tôi nghĩ rằng đây là một suy nghĩ sai. Trong thực tế, chúng ta thấy sau 1975, nhiều ca khúc sáng tác trước 1975 ở miền Nam bị cấm lưu hành, nhưng trong xã hội thì những ca khúc này vẫn sống và sống mạnh, thậm chí còn lan tràn ra tận ngoài Bắc. Thử vào các quán karaoke thì biết ngay.

Theo tôi, không nên tìm cách pha trộn văn chương với tuyên truyền, hay biến nghệ thuật thành chính trị được. Ngày xưa, Mạnh Tử từng nói “quân chi thị thần như thổ giới, tắc thần thị quân như khẩu thù” (Vua mà coi bề tôi như cỏ rác thì bề tôi coi vua như khẩu thù). Bây giờ mình không có vua với thần dân, nhưng có mấy “ông văn hóa” và người dân, và tôi nghĩ câu nói vẫn còn tính thời sự của nó.

NV